מעשה אבות סימן לבנים

מים ראשונים: הביטוי ״מעשה אבות סימן לבנים״ השגור בפינו, הוא כנראה מאוחר. לא מצאנו אותו בחז״ל או בפרשנים הראשונים. מסקר קצר שערכנו, בעזרת פרויקט השו״ת (בו אנו נעזרים הרבה וזה אולי המקום והזמן להודות ליזמים ולעושים במלאכה חשובה זו) נראה שהראשון שמשתמש בו, ובמקומות רבים בפירושו לש״ס, הוא מהרש״א (ר׳ שמואל אליעזר ב״ר יהודה הלוי איידלס, פולין מאה 16). לאחריו באים רבים שאימצו בחום את הביטוי והפכוהו למטבע לשון. (אם מישהו מכיר מקור קדום יותר, אנא יאיר עינינו). בחז״ל יש ביטויים אחרים קרובים, מקצתם אספנו כאן. ביטויים אלה נחלקים לשתי קבוצות עיקריות: האחת, במובן הפסיבי, כהבטחה ונבואה לעתיד - כמו שאירע לאבות כך יקרה גם לבנים. והשנייה, במובן האקטיבי, כדגם ואבטיפוס שיש לחקותו ולהמשיכו - כמו שעשו האבות, כך אנו הבנים צריכים לעשות. גם האחרונים ששינו את מטבע הלשון, משתמשים בו בשתי משמעויות עיקריות אלה.

בראשית רבה ס ח פרשת חיי שרה – שיחת עבדי האבות

״ויתן תבן ומספוא לגמלים״ - אמר ר׳ אחא: **יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים**. פרשתו של אליעזר שנים וג׳ דפים הוא אומרה ושונה, ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא ...[1]

״ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו״ - אמר ר׳ אחא: **יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים** - שאפילו רחיצת רגלים צריך לכתוב, והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא.[2]

ויקרא רבה ז ג פרשת צו – ספר ויקרא מול ספר בראשית?

אמר ר׳ איסי: מפני מה מתחילין לתינוקות מתורת כהנים, יתחילו להן מבראשית! אלא אמר הקב״ה: הואיל וקרבנות טהורים והתינוקות טהורים, יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים.[3]

בראשית רבה ס ח – הנהגת דורות ראשונים מול מופתים של אחרונים

״ויבוא האיש הביתה ויפתח הגמלים״ – התיר זממיהם. ר׳ הונא: ר׳ ירמיה שאל לר׳ חייא בר רבה: לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר׳ פנחס בן יאיר? ... אמר רבי אבא בר ימינא בשם אלעזר זעירא: אם היו ראשונים מלאכים, אנו בני אדם; ואם היו בני אדם, אנו חמורים.[4]

---

[1] מריבוי של וא״ו או ה״א במילים ״וזה״ או ״הטמא״ בפסוק בפרשת שמיני: ״וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ״ (ויקרא יא כט). מעניין מדוע המדרש מביא דווקא דוגמא זו, שהרי הלכות רבות חשובות אחרות נלמדות ממקרא מועט וקצר, כדברי המשנה במסכת חגיגה פרק א משנה ח: ״היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו. הלכות שבת חגיגות והמעילות הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות״. וכל הלכות שחיטה נלמדות ממילה אחת ״וזבחת״ ועוד. אולי יש כאן הנגדה של שיח נבון וחכם של עבד אברהם כנגד הלכות שרצים דווקא.

[2] הצמדת המדרש לפסוק ״ויתן תבן ומספוא לגמלים״ (פסוק לב בפרק כד) לא ברורה. אולי בשל החלק השני של המדרש שדורש את סוף הפסוק ״ומים לרחוץ רגליו ורגלי האנשים אשר אתו״. נראה שהחלק הראשון של המדרש מתאים יותר לפסוק שאחריו: ״ויושם לפניו לאכול ויאמר לא אוכל עד אשר אם דברתי״. ראו דברי העמק דבר על פסוק לד, מתי קודם אוכלים ומתי קודם מדברים. ואנו מקוים ששואבי המים מאזנים נכון בין אכילה לדיבור, קודם אוכלים מנה ראשונה, אח״כ קוראים מדרש אחד מדף זה, אח״כ עיקר הסעודה ואח״כ השלמת הדף. ויש שמהדרים להשלים בסעודות יום השבת (ויש נוהגים בין גברא לגברא).

[3] בהמשך לשאלה שעוררנו בסוף הערה 1, מדוע דווקא ההלכה של טומאת דמו של שרץ מעומתת מול שיחת עבדי בתי אבות ולא ״הלכות מרובות״ אחרות שנלמדות משברי מילים; אולי נבחרה דווקא הלכה מספר ויקרא על מנת ליצור העמדה של ספר בראשית מול ספר ויקרא, של ספר הישר - סיפורי האבות מול ספר ויקרא - תורת כהנים, שהלכות מרובות בו (ראו ביטוי זה בהתחלת פירוש רשב״ם לספר ויקרא): קרבנות, טומאה וטהרה, חגים, מאכלות אסורים, עריות, פרשת קדושים, שמיטה ויובל, צדקה וגאולת קרקעות ועוד. ויקרא הוא גם הספר שבו היו התינוקות מתחילים ללמוד, למרות שהדעת נותנת שילמדו את התורה ״על הסדר״ מבראשית. נראה כאילו מדרש בראשית רבה מתווכח עם מדרש ויקרא רבה שלעיל ואומר: אדרבא, יבואו הטהורים הרכים וילמדו תחילת שיחת עבדי האבות שהיא יפה מתורתם של בני בניהם שעמדו לרגלי הר סיני וקבלו את התורה (כולל ספר בראשית). והרי דרך ארץ קדמה לתורה (מקור הביטוי בויקרא רבה ט ג!). יענה כנגדו מדרש ויקרא רבה: אדרבא ולשיטתך, ילמדו צעירי הצאן את ההלכות המרובות והתלויות בשברי מילים, ילמדו להעריך חשיבותה של כל אות ומילה ואת דואליות תורה שבכתב ותורה שבע״פ, ואח״כ יעברו לספר בראשית ויראו כיצד התורה לא חוסכת במילים בעת שהיא מתארת את סיפורי האבות ודרך ארץ. כך או כך, הרוצה להעמיק במדרש זה ובסדר הלימוד לצעירים יעיין בדברינו יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים בפרשת צו. שם ציינו שבימינו גם בחדרים ובתשב״רים רבים מתחילים בספר בראשית ולא בספר ויקרא. אולי מדרש בראשית רבה ניצח ורש״י הידוע הפותח את ספר בראשית גם הוא זכה, אם כי לא מסיבותיו. ראו דברינו רש״י הראשון על התורה.

[4] חזרנו למדרש בראשית רבה ס ח, בפרשתנו. באותו סימן, ממש לפני המדרש בו פתחנו, מובא הסיפור על חמורו של פנחס בן יאיר שהחמיר על עצמו שלא לאכול אפילו דמאי (תבואה שספק אם עושרה, אבל איננה טבל גמור), והקשר עם גמליו של אברהם אבינו שיצאו קשורים זמומים (לעומת בהמותיו של לוט שלא היו זמומים וזו סיבת תחילת הריב בין רועיהם, ראו דברינו פרידת לוט ואברהם בפרשת לך לך). כבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו בין גמליו של אברהם לחמורו של פנחס בין יאיר בפרשה זו ומומלץ לראות את המדרש בשלמותו במקור. אך איך כל זה קשור לנושא שלנו? אולי באמת אין קשר ורק ״סמיכות מדרשים״ כאן. ואולי יש כאן ״סימן לבנים״ על דרך ההנגדה. באה תורתן של בנים, צדיקים כפנחס בין יאיר, ומקשה על מנהגי האבות, על כך שגמליו

בראשית רבה ע ו פרשת ויצא – שיח האבות מפתח לבנים

״ושבתי בשלום אל בית אבי״ - ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי: **נטל הקב״ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים**. אמר לו הקב״ה: אתה אמרת ״והיה ה׳ לי לאלהים״ - חייך, כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותנן אלא בלשון הזה.[5]

בראשית רבה מח ז פרשת וירא – סימן לבנים

״והוא יושב פתח האוהל כחום היום״ - רבי ברכיה משום ר׳ לוי אמר: ישב כתיב. בקש לעמוד, א״ל הקב״ה: שב, **אתה סימן לבניך**. מה אתה יושב ושכינה עומדת, כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן.[6] כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבים לכבודי ואני על גבן. שנאמר: ״אלהים נצב בעדת אל״ (תהלים פב א).[7]

מסכת סוטה דף לד עמוד א – אבנים כסימן

אמר להן יהושע: הרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי ישראל וגו׳, וכתיב: ״למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם״[8] (יהושע ד ו) - **סימן לבנים שעברו אבות את הירדן**.[9]

רמב"ן בראשית יב ו פרשת לך לך – מעשי אבות לקח לבנים

״ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם״ - אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא ט) **כל מה שאירע לאבות סימן לבנים**.[10] ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאילו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות, יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו.[11]

יצאו זמומים. התשובה היא: יפה היא שיחתן וטובים הם מנהגיהם של אבות, לשמור על ההלכה, לקדש שם שמים ולא לסמוך על ניסים. גם מעשה אבות זה הוא סימן לבנים. ואולי זו רק דרשה וקישור פרי דמיון מחלקי המים. נחזור לנושא שלנו.

[5] שהרבה נביאים התנבאו טוב על ישראל בלשון ״והיה״ (שהוא חילוף אותיות של שם הוי״ה), ראו בהמשך המדרש שם. ובבראשית רבה מב ג: ״כל מקום שנאמר והיה – שמחה״ (ראו דברינו המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה בפרשת לך לך). מדרש זה הוא בתחילת פרשת ויצא ונאמר על יעקב שמכונה בָּחוּר או בָּחִיר האבות (בראשית רבה עו א, שכל טוב פרק לג) בדרכו לגלותו הראשונה. ״סימן לבנים״ כאן הוא דגם לשוני, היינו לא דבר אקטיבי שהבנים צריכים לעשות כדי ללכת בדרכי אבות, אלא דבר פסיבי, מילת מפתח, סמל, סימן בעלמא, בדומה למה שקרה לאבות כך גם יקרה לבנים. לא בכדי נקט כאן המדרש במונח מפתח.

[6] ראו הסיפור בגמרא קידושין לב ע״ב (מכילתא רשב״י שמות יחי ב) על רבן גמליאל שהיה עומד ומשמש את תלמידי החכמים בחתונת בנו, שקשור לישיבה של המלאכים ואברהם משרת אותם. וכאן, אברהם יושב והקב״ה עומד מעליו.

[7] לשון דומה מופיעה גם אצל יעקב בפרשת וישלח: ״ויזרח לו השמש - אמר לו הקב״ה: אתה סימן לבניך. מה אתה - השמש מרפא בך ומלהטת בעשו ובאלופיו, כך בניך - תהא השמש מרפא בהם ומלהטת באומות״ (בראשית רבה עח ה). כך גם אצל אדם הראשון: ״אמר הקב״ה לאדם: זה סימן לבניך. כשם שעמדת לפני בדין היום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום זה ויוצאין לפני בדימוס (ויקרא רבה פרשה כט א בחדש השביעי). ה״סימן לבנים״ כאן הוא אולי הקרוב ביותר לביטוי שקנה שביתה בהמשך הדורות: ״מעשה אבות סימן לבנים״ ומשמעותו רבת פנים: סמל וציון, דגם ותחזית (תקדים) וגם הבטחה או נבואה לעתיד לבוא.

[8] לשון זו שבספר יהושע מקבילה בבירור לשמות יב כו: ״והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם״. ראו גם פסוק כא בהמשך פרק ד ביהושע שם: ״ ... אֲשֶׁר֙ יִשְׁאֲל֣וּן בָּנֵיכֶ֔ם מָחָר֖ אֶת־אֲבוֹתָ֑ם לֵאמֹ֕ר מָ֥ה הָאֲבָנִ֖ים הָאֵֽלֶּה״. מה שמביא אותנו למדרש הבא.

[9] ה״סימן״ כאן הוא במובן של מונומנט שתפקידו לתת תזכורת ועדות היסטורית לאירוע חציית הירדן והכניסה לארץ. והרבה סימנים אחרים עשו בכניסה לארץ. מנגד, בצד השני של הירדן, היו האבנים שהקים משה וכתב עליהם את התורה (ראו בהמשך הגמרא שם במסכת סוטה לה ע״ב ודברינו האבן תשמור את האבן בפרשת כי תבא). ושוב בצד המזרחי של הירדן, ראו ביהושע פרק כב את המזבח שעשו בני גד ובני ראובן, בפרט דבריהם בפסוק כח שהמזבח שבנו הוא ״עד בינינו וביניכם״ לשמירת הקשר של שני חלקי העם לדורות. ראו דברינו שבטי עבר הירדן המזרחי - 2 בפרשת מטות. וראו עוד אבן כסימן בסוף יהושע פרק כד פסוקים כו-כז. ואולי קדם לכולם יעקב שסימן בגלעד גבול בינו ובין עם חיצוני.

[10] רמב״ן מתכוון למדרש תנחומא בפרשת לך לך על הפסוק ״ויהי בימי אמרפל״: ״אמר ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי: סימן מסר הקב״ה לאברהם שכל מה שאירע לו אירע לבניו. אברהם נבחר מכל בית אביו, אף ישראל נבחרו משבעים לשון ... נאמר לאברהם ואברכה מברכיך, ואף לישראל יברכך ה׳ וישמרך וכו׳ ״. מדרש זה מופיע גם בתנחומא הרגיל וגם בתנחומא בובר ומזכיר את בראשית רבה בתחילת פרשת וישב: ״שכל מה שארע לזה ארע לזה״, אלא ששם הכוונה לקשר האישי בין יעקב ליוסף ואילו כאן מדובר בקשר רחב יותר שבין אבי האומה לאומה לתולדותיה ולכן מדרש זה (של רמב״ן) יכול להיחשב כמקור נוסף לביטוי ״מעשה אבות סימן לבנים״. עכ״פ, ה״סימן לבנים״ כאן, הוא שרשת ההיסטוריה. מה שקרה לאבות הוא גם מה שקורה לבנים, או נאמר ההפך: אם תרצה להבין מה קורה לבנים, כלך לך אצל האבות שקדמו להם, למד תולדותיהם ותבין דבר.

[11] והעתיד והסימן יכולים להיות גם לרע ולא רק לטוב. ראו הביקורת של רמב״ן על ירידת אברהם למצרים, מיד בתחילת פרשת לך שמסמלת ומסמנת את הירידה למצרים ואת הגלות הארוכה של הבנים: ״גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב, עוון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממוות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע והחטא״ (רמב״ן בראשית יב י). אמנם בפסוק יא הסמוך מרכך רמב״ן ביקורת קשה זו על אברהם ומצדיק במידה

אבן עזרא בראשית ט יח פרשת נח – כמעשה אבות יעשו בנים

״וחם הוא אבי כנען״ - ללמד ששניהם רעים, **וכמעשה אבות יעשו בנים**.[12]

מדרש תנחומא סימן ט פרשת תולדות – תחת אבותיך יהיו בניך

״**תחת אבותיך יהיו בניך**״ (תהלים מה יז) - מדבר ביצחק אבינו ובאברהם אבינו. אברהם נתברך, שנאמר: ״וה׳ ברך את אברהם בכל״ (בראשית כד א), יצחק נתברך דכתיב: ״ויברכהו ה׳ ״ (בראשית כו יב).[13]

שמות רבה לב ט פרשת משפטים – מי ששמר את האבות ישמור את הבנים

״הנה אנכי שולח מלאך לפניך״ (שמות כג כ) - אמר לו הקב״ה למשה: מי ששמר את האבות הוא ישמור את הבנים. וכן אתה מוצא באברהם כשברך את יצחק בנו,[14] אמר: ״ה׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ... הוא ישלח מלאכו לפניך״ (בראשית כד ז). ויעקב אבינו מה אמר לבניו? ״המלאך הגואל אותי מכל רע הוא יברך את הנערים״ (בראשית מח טז). אמר להם: הוא גאלני מיד עשו, הוא הצילני מיד לבן, הוא זנני ופרנסני בשני רעבון. אמר הקב״ה למשה: אף עכשיו **מי ששמר את האבות ישמור את הבנים**, שנאמר: ״הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך״ (שמות כג כ).[15]

אברבנאל בראשית פרק כג – חכמת אליעזר ששינה

״ותרץ הנערה ותגד לבית אמה וכו׳ ״ עד ״ויען לבן ובתואל״ ... והתבונן בדברי אליעזר וסיפורו, וממנו תדע למה נכתב הסיפור כפול בתורה. שהנה היה זה להראות חכמת אליעזר וטוב דעתו בדברים אשר שינה מדברים אשר קרו ממה שספר להם. והוא אמרם במדרש: ״**יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים**״, שהרי כמה גופי תורה ניתנו ברמיזה ואלו פרשת אליעזר כפולה ומכופלת. שרצו בזה, שנכפלה אותה פרשה, להראות העמים

מסוימת את מעשהו: ״כי אברהם מפני הרעב בא לגור בארץ, וכעבור הרעב ישוב לארץ אשר נצטוה עליה ונתנה השם לו ולזרעו. והיה חושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם ריוח והצלה מאת האלהים לשוב, או שיתכן להם לברוח לארץ כנען בהתיאשם ממנה״. ראו דברינו ירידת אברהם למצרים בפרשת לך לך. דא עקא, שסניגוריה זו, מקטרגת על יעקב שירד במטרה ״לגור בארץ״ ונשתקע במצרים ולא חזר. ראו דברינו אל תירא מרדה מצרימה בפרשת ויגש וכן האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים בפרשת וארא. ויש עוד מקומות שבהם רואה רמב״ן את המסופר בתורה כדגם לא-חיובי לאירועי ההיסטוריה של עם ישראל כמו תוכחת ספר ויקרא בפרשת בחוקותי שהיא כנגד גלות בית ראשון ותוכחת ספר דברים פרשת כי תבוא שהיא כנגד גלות בית שני שרמב״ן ראה את עצמו ותקופתו כחלק ממנה. ראו דברינו פרשני המקרא על התוכחה בפרשת כי תבוא. כללו של דבר, מעשה האבות הם סימן לבנים, לא תמיד לטובה. והבנים צריכים לעתים לתקן את מעשי האבות.

[12] פסוק זה שבא לפני המעשה המגונה של חם בנח אביו, בא עפ״י אבן עזרא להסביר מדוע חם חטא וכנען בנו לקה. דברים אלה של אבן עזרא מזכירים את דברי הגמרא: ״פוקד עון אבות על בנים - כשאוחזים מעשי אבותיהם בידיהם״ (סנהדרין כז ע״ב). ורמב״ן אומר ביטוי דומה, אך במשמעות חיובית, על יצחק שחוזר וכורת ברית עם אבימלך בדומה לברית שכרת אברהם: ״וכמעשה אבות עשו בנים, כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו״ (בראשית כו כט). כך או כך, הביטוי ״כמעשה אבות יעשו בנים״, שמקורו כנראה בפירוש אבן עזרא, הפך לביטוי שכיח מאד בספרות הפוסקים והשו״ת, החל ממחזור ויטרי (בפיוט ״ליל שיכורים״ לחג הפורים) וכלה בשו״ת יביע אומר לרב עובדיה יוסף זצ״ל. ה״סימן לבנים״ כאן הוא במובן שהבנים ממשיכים את מעשי האבות אם לטוב אם למוטב. גם על בעלי חיים נאמר כך, ראו אוצר המדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא דבן סירא עמוד 48: ״ ... והיה הכלב מבקש לעשות שלום עם החתול ולא רצה החתול, ומאותו העת עד היום הזה הם במריבה, וכמעשה אבות יעשו בנים, בין חיות בין בהמות בין אדם. ועליהם מושלים: רחילא בתר רחילא אזלא״. אולי אלה הֲגָנִים. ראו עוד בבראשית רבה נג טו, הביטוי: ״זרוק חוטרא לאוירא, ועל עיקריה הוא קאים״ - תרגום: זרוק מקל באוויר, על עיקרו (בסיסו) הוא עומד (ניצב) - בהקשר של תכונות ומעשים ואירועים החוזרים ועוברים בין אבות ואמהות ובנים ובנות בשרשרת הדורות.

[13] ״כמעשה אבות יעשו בנים״ של אבן עזרא הנ״ל מזכיר מאד את ״תחת אבותיך יהיו בניך״ שבתהילים, לא רק במבנה הלשוני והתחבירי, אלא גם במובן המשותף של הבנים כמתברכים וממשיכים את דרכי האבות. וכדברי הגמרא במסכת בבא בתרא קנט ע״ב: ״דכי כתיב תחת אבותיך יהיו בניך - בברכה כתיב״. וכן פירשו רוב הפרשנים (והפוסקים!) שמדובר בברכת האבות העוברת לבנים. ואצל יצחק הייתה הברכה בעבודת האדמה, יתר על אביו שהיה רועה צאן. אבל הפסוק המלא הוא: ״תחת אבותיך יהיו בניך, תשיתמו לשרים בכל הארץ״ וממנו רצו רבים ללמוד על המשכיות גם בהורשת משרות ותפקידים ציבוריים (נפוטיזם), עניין סבוך שקצת נגענו בו בדברינו יפקוד ה׳ איש על העדה בפרשת פנחס. ראו עוד מדרש תנחומא בפרשת מקץ (סימן ג) שדורש את הפסוק ״תחת אבותיך יהיו בניך״ בדומה לרמב״ן ולתנחומא בפרשת וישב (לעיל הערה 10): ״תחת אבותיך יהיו בניך - אתה מוצא כל מה שהגיע ליעקב הגיע ליוסף ...״ וזאת בהקשר עם פתרון חלום פרעה. ״בן פורת יוסף״. ראו שם.

[14] ראו דברינו בחירה בבכורה ומחירה בפרשת תולדות, שם הבאנו בשם המדרש הגדול שאברהם דווקא נמנע מלברך את יצחק ואמר: ״אניח את הדבר סתום והקב״ה יברך מי שראוי לפניו״. ראו בראשית רבה סא ו, שם הוא המקור.

[15] הנה מעשה אבות סימן לבנים בתורה עצמה. ברכת הנערים ״המלאך הגואל אותי״ בפרשת ויחי, מקורה בפרשת השבוע: ״הוא ישלח מלאכו לפניך״. ברכת יעקב לנכדיו, מקורה בברכת סבו, אברהם, לאליעזר בדרכו למצוא את רבקה ליצחק. ומשם, דרך יעקב למשה בספר שמות. ראו דברינו הנני שולח מלאך לפניך בפרשת משפטים. נראה שהנוסח ״מי שברך את האבות, הוא יברך את הבנים״ המקובל במחוזותינו במיוחד בשמחת תורה, מקורו במדרש זה והחליפו שמירה בברכה. ראו גם תפילת השל״ה בשער האותיות אות קו״ף – קדושה, שהולך על כל סדר האל״ף בי״ת: ״מי שאהב את האבות יאהב את הבנים, מי שבירך את האבות יברך את הבנים, מי שגאל את האבות, מי שדרש, מי שהידר, מי שוועיד, מי שזכר, מי שחנן, מי שטיהר, מי שיישר, מי שכיבד, מי שלימד, מי שמילט, מי שנשא, מי שסמך, מי שעזר, מי שפדה, מי שצידק, מי שקידש, מי שריחם, מי ששמר, מי שתמך את האבות, יתמוך את הבנים, מעתה ועד עולם אמן סלה״. כן יהי רצון.

והשרים יופי שיחתו של אליעזר עבד אברהם, אם במה ששינה בדבר אדוניו והסתיר קצתם כפי הצורך, ואם בחילוף הדברים שקרו בינו לבינה. שהכל עשה יפה בעיתו, בחכמה ובדעת. ולא היה אפשר לדעתו אלא בהיכפל אלו הפרשיות.[16]

בראשית רבה נ ד פרשת וירא – רחיצת רגלי האנשים, בין לוט לאברהם

״וירא לוט ויקם לקראתם וגו׳ ויאמר הנה נא אדוני״ (בראשית יט א-ב). רבי יודן ורבי הונא. רבי יודן אמר: סורו נא, אפילו איני כדאי, עקמו עלי את הדרך. רבי הונא אמר: עקמו עלי את הדרך, כדי שלא תהיו נראים באים אצלי. ״אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם״, אברהם מקדים רחיצה ללינה ולוט מקדים לינה לרחיצה? אלא אברהם מקפיד על טינופת עבודת כוכבים לפיכך הקדים רחיצה, ולוט אינו מקפיד על טינופת עבודת כוכבים. ויש אומרים: אף זה עשה כשורה, כדי שיצאו ויראו אבק על רגליהם שלא יאמרו היכן לָנוּ.[17]

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: גם רמב״ן בפירושו לפרשה שלנו מצטט את המדרש הראשון ״יפה שיחתן של עבדי בתי אבות״ ומקשר אותו לריבוי החזרות והציוויים הכפולים בפרשת המשכן: ״והנה לא הזכיר במשכן וכל כליו כאשר צוה ה׳ את משה, אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם, כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף (להלן לח כב) ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה ה׳ את משה. ואולי היה זה מפני שנוי הסדר, כמו שהזכירו רבותינו (ברכות נה א). ועל הכלל כל זה דרך חיבה ודרך מעלה, לומר כי חפץ השם במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה, כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי אבות לפני הקב״ה מתורתם של בנים, שהרי פרשתו של אליעזר שנים ושלשה דפין היא״. אך בזאת באנו לנושא הכללי של פירוט ואריכות רבה בתורה של נושאים לכאורה ׳שוליים׳ (לעומת ׳קצירת האומר׳ בענייני מצוות והלכה), כגון: רשימת כל השמות והדורות שבפרשיות בראשית ונח, רשימת אלופי ישמעאל ועשו, קרבנות הנשיאים, החזרות והפירוט הרב במלאכת המשכן, חישובי שלל המלחמה במדין, מפקד בני ישראל, הבכורים והלוויים בספר במדבר וכו׳.

---

[16] חזרנו לפרשת השבוע ולמדרש בו פתחנו, שכמעט כל הפרשנים מצטטים אותו. ואברבנאל (דון יצחק אברבנאל, ספרד המאה ה- 15, מגדולי חכמי ספרד בדור הגירוש) מסביר שלא סתם חזרה הפרשה ונכפלה, אלא להראות היכן שינה אליעזר (והיכן לא) ומזה יש ללמוד הרבה בבחינת דרך ארץ שקדמה לתורה. את ההלכה והדינים ניתן ללמוד גם מוא״ו אחת או ה״א אחת, וגם מקוצין ותגין שבראשי האותיות (מנחות כט ב). אבל דרך ארץ והנהגות האדם, יש ללמוד בדרך של סיפור והגדה המלמדים אותנו ״בהיכפל אלו הפרשיות״, היכן לשנות והיכן להסתיר, היכן להדגיש והיכן להצניע (והיכן לחזור במדויק ולא לשנות). ונשאיר לשואבי המים להעלות נושא זה על שולחן שבת ולשתף את הילדים בחידון מציאת הבדלים בין הסיפור הראשון של העבד ורבקה, כפי שהתורה מספרת שאירע, ובין הסיפור השני, המסופר בפי עבד אברהם לבתואל ולבן (לפני האוכל!). ובאמת, ראוי נושא זה שנקדיש לו דף מיוחד (לאחר שנקבל את תשובותיכם).

[17] התמקדנו בגיליון זה בביטוי מעשה או שיחת אבות ובנים ונגזריו, אך כיוון שהזכרנו את ״רחיצת רגלי עבדי בתי אבות״ ואת גנותו של לוט שבהמותיו היו יוצאות בלי זמם, נדרוש גם בדברים שניתן ללמוד מלוט שקשורים לרחיצת רגליים ולשימת זמם על פיהם של אנשים חורשי רעה. לפעמים אי-רחיצת רגליים והכנסת אורחים שנראית כבלתי נאה, הם הדבר הנכון לעשותו. ראו רעיון זה גם במסכת דרך ארץ פרקי בן עזאי פרק ב: ״וכיון שנפטר אברהם מן השכינה, בא והשתחוה לפניהם, והכניסן תחת האילן, שנאמר יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ. אברהם אמר: ואקחה פת לחם וסעדו, אבל לוט מה אמר להם? ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם. אחרים אומרים: לא אמר להם לוט אלא חכמת חכמים. אמר: אילו רואין אותם רוחצין פניהם ידיהם ורגליהם, נמצאו הורגין אותו ואת אשתו ואת בנותיו. אלא יראו אותן כשאבק על רגליהם, ויאמרו לא באו מן הדרך אלא עכשיו״. אולי גם חכמת חיים זו היא סימן לבנים.